

De legende van de Baäl Sjem

Verhalen uit *Die Legende des Baalschem* van Martin Buber, bij de vespers en vieringen in de veertigdagentijd en op het Paasfeest. Bij elk verhaal zijn de druksels die Hendrik Werkman erbij heeft vervaardigd, in miniatuur afgedrukt.

Naverteld naar de Duitse heruitgave van 1955, waarin alleen het verhaal over 'De nieuwjaarsprediking' ontbreekt – dat is naverteld uit de oorspronkelijke uitgave van 1907. Het verhaal 'De bisschop en de Baäl Sjem' is een onderdeel van het lange verhaal 'De vergeten geschiedenis'.

Voor het gebruik in kerkelijke vieringen moesten de verhalen sterk worden bekort, zodat ze in circa 5 minuten kunnen worden voorgedragen. Getracht is om zowel de gang als de sfeer en de diepte van het verhaal te bewaren, maar vooral dat laatste zal slechts ten dele zijn gelukt.

Aswoensdag-vesper / 1e zondag in de 40 dagen

De taal van de vogels

De Baäl Sjem was een bijzondere rabbi. Hij was begenadigd met een gave die in elk tijdperk maar aan één iemand is gegeven: om de taal van de vogels te verstaan, en de taal van de bomen en van alle andere schepselen.

Er was een andere rabbi, rabbi Arje van Pólnoje, die er hevig naar verlangde om die gave ook te hebben. Hij besloot om naar de Baäl Sjem te gaan en te vragen, of die hem de oren kon openen voor de taal van de vogels.

Hij reisde naar de stad van de Baäl Sjem. Hij hoopte op een vriendelijke ontvangst, maar de Baäl Sjem was omgeven door vele leerlingen en luisteraars en schonk lange tijd geen aandacht aan hem. Pas toen het avond werd, nodigde hij rabbi Arje vriendelijk uit om mee uit rijden te gaan op zijn wagen, samen met een groepje leerlingen.

Ze reden door de schemering en later door de nacht, maar da Baäl Sjem zweeg en rabbi Arje durfde de stilte niet te doorbreken. Uiteindelijk stopten ze bij een herberg, waar de Baäl Sjem naar de bovenkamer ging terwijl de leerlingen beneden op de vloer sliepen.

In de morgen hoorde rabbi Arje voetstappen boven zijn hoofd. Hij sloop de trap op, maar moest zich snel laten vallen, want het gezicht van de Baäl Sjem was omhuld met een verblindende glans. Nu vroeg de Baäl Sjem hem eindelijk wat hij wilde, maar rabbi Arje kon geen woord uitbrengen. Hij sloop terug naar beneden waar de anderen nog sliepen.

Toen ze weer in de wagen stapten, gaf de Baäl Sjem rabbi Arje een plaatsje vlak naast zichzelf. Terwijl ze tussen de velden reden, zei hij opeens zachtjes tegen hem dat hij allang wist wat rabbi Arje verlangde. En hij zei: "Luister goed, mijn vriend." Toen vertelde hij over de hemelse oorsprong van alle gedachten en van alle spraak. Om alles te verstaan, zei de Baäl Sjem tegen rabbi Arje, moet je ziel zo ruim worden dat ze de hoge hemel omvat. En om je

ziel zo ruim te maken, moet je nu alleen naar mijn woorden luisteren en je door niets laten afleiden.

Intussen reed de wagen een bos in. Terwijl hij met zijn ene oor naar de meester luisterde, merkte rabbi Arje met zijn andere oor dat hij de vogels met elkaar hoorde praten – dat hij ze verstond. Glunderend luisterde hij verder, naar de vogels én naar de meester.

Toen ze bijna thuis waren, vroeg de Baäl Sjem: “Heb je alles goed meegekregen?” Rabbi Arje knikte stralend en zei dat hij alles begrepen had. Toen liet de meester zijn vlakke hand zachtjes over het voorhoofd van rabbi Arje glijden, en op dat moment was rabbi Arje alles, alles weer kwijt. De kraaien krasten maar hij verstond ze niet.

De Baäl Sjem zei met een glimlach: “Wee jou, rabbi Arje, je hebt een snoeplustige ziel! Waarom kon je niet met je hele ziel naar mij luisteren? Je wilde haastig vele dingen bereiken. Maar de wonderen van God zijn voor degenen die zich met heel hun wezen aan het éne kunnen wijden.”

Rabbi Arje sloeg snikkend zijn handen voor het gelaat.

2e vesper / 2e zondag in de 40 dagen

Jeruzalem

Als de Baäl Sjem 's nachts op bed lag, hoorde zijn hart dikwijls het verre roepen van de nood van de wereld en het geklaag van de volkeren in de diepte. Maar op een nacht was het alsof het

oude land Israëel van heel dichtbij riep. Met vele stemmen vroeg het hem, te komen om het land te zegenen, zodat de beken zouden stromen, het woud zou opstaan, de wijnstok vrucht zou dragen en de rotsen zich met bloesem zouden tooien.

Vanaf die nacht bad de Baäl Sjem tot God om verlof om naar het oude land te reizen. Maar God antwoordde hem elke nacht dat hij in zijn eigen Oekraiense dorp moest blijven, om alles te doen waartoe hij daar geroepen was. Zo strenden twee stemmen in zijn ziel: die van het bijbelse land dat aan hem bleef trekken, en die van God die hem niet liet gaan. Maar de roep vanuit Jeruzalem overstemde allengs het woord uit de hemel, en zo besloot de Baäl Sjem om op reis te gaan.

Samen met zijn leerling rabbi Tsvi de Schrijver vertrok hij. Tijdens hun eerste overnachting begon de grond te beven, alsof de aarde eindelijk wakker werd uit haar doodsslaap, en uit de diepte kwamen stemmen die juichten, omdat de Baäl Sjem op weg was gegaan om het oude land te zegenen.

Maar terwijl ze verder reisden en rabbi Tsvi opgetogen sprak over hun reisdoel, werd de Baäl Sjem steeds stiller. Hij hoorde iedere nacht de hartstochtelijke en hoopvolle stemmen uit de aarde, maar de stem van God uit de hemel hoorde hij niet meer, en dat bekleemde hem. Zwijgend reisde hij alle dagen, totdat ze op een avond aan de oever van de zee kwamen. In de zwoele nacht sliepen ze op het strand, hopend dat ze de volgende morgen een schip zouden vinden dat hen naar het heilige land zou brengen.

In die nacht droomde de Baäl Sjem. Hij en Tsvi waren op volle zee, in een scheepje zonder roer, met een vlammend rood en geel zeil. Het scheepje werd door wind en golven heen en weer geslingerd, de hemel was gesloten en de Baäl Sjem voelde dat zijn hart leeg was. Pas toen hij zonder hoop ging liggen in het schip, kwam eindelijk weer de stem van God, steeds krachtiger, en in die stem verdween het razende geweld van de storm.

Toen ze 's morgens wakker werden, lagen ze doorweekt als drenkelingen op het strand. Ze stonden zwijgend op. Ze zochten geen schip naar Jeruzalem, maar begonnen aan de terugweg naar hun eigen land, de plek waar God door hen gediend wilde worden. Na uren lopen waren hun kleren opgedroogd in de zon. Rabbi Tzvi keek op naar zijn meester en zag dat het oude vuur weer terug was in zijn ogen.

3e vesper / 3e Zondag in de 40 dagen

De openbaring

De chassidische legende vertelt dat God in elke tijd aan één iemand de grote geheimen van hemel en aarde toevertrouwt, en in zijn tijd was de Baäl Sjem die ene persoon. Aan zijn

tijdgenoten werd dat pas geopenbaard toen hij al dertig jaar was, of ouder. Zijn gewone naam was Israël ben-Eliëser.

Zijn woonplaats was toen een eenzame herberg in de uitlopers van de Karpaten. Zou je er komen eten of overnachten, dan trof je een tengere vrouw aan. Zij liep dan naar buiten, maakte met haar handen een trompet om haar mond en riep naar de bergheiling: “Israël!” Dan kwam hij uit zijn grot tevoorschijn om een maaltijd of een kamer voor je klaar te maken. Wat hij in die grot deed? Wachten, samen met heel de natuur en al de elementen, totdat het moment daar was.

Op een dag reisde rabbi Naftali door die streek, met paard en wagen. Rabbi Naftali had met een vriend een mooi gesprek gevoerd, en in zijn hoofd gonsden de woorden nog rond – totdat hij vlakbij de herberg kwam. De woorden vielen stil in zijn hoofd, hij voelde zich moe worden, hij moest wel halt houden bij de herberg. De vrouw riep haar man, Israël kwam uit zijn grot en maakte een maaltijd klaar. Hij ging niet als een vrome jood gekleed: een jas en laarzen van schaapsvel, een boerenmuts op zijn lange blonde haar. Rabbi Naftali vond het maar niets, en besloot direct na het eten verder te reizen.

Maar toen hij doorreisde, wist hij niet wat er met hem gebeurde. Voor zijn ogen raakte het hele landschap door elkaar, niets bleef op zijn plek staan, afgronden vol duisternis openden zich. En midden in die verwarring zag hij hoe een reusachtige man met een jas en laarzen van schaapsvel heel rustig naar hem toe kwam lopen. Snel liet hij zijn wagen omkeren en reed terug

naar de herberg. Daar voelde rabbi Naftali zich weer rustig worden. “Ik ben vast oververmoeid”, dacht hij, en hij besloot om er de nacht door te brengen.

De volgende dag vertrok hij weer. Nu bleven de bergen en bomen stevig op hun plek staan, maar toen hij naar boven keek, zag hij dat de lucht een harde schil was geworden, en opeens was alles gekerkerd en gestold, niet alleen daarbuiten maar ook in het hart van rabbi Naftali. En alweer zag hij die grote man met een jas en laarzen van schaapsvel die dwars door al die starheid op hem toe kwam. Opnieuw keerde hij om en ging terug naar de herberg. Nu pas vroeg hij aan Israël de herbergier: “Wat is dat toch met jou, dat ik je op mijn wegen tegenkom?” Maar Israël glimlachte alleen, en rabbi Naftali vond geen woorden om verder te vragen.

Zo ging het dagen lang. Rabbi Naftali kon maar niet weggkomen. Toen het vrijdagavond werd en de sabbat aanbrak, sprak Israël de herbergier de gebeden en zegende het sabbatsmaal, alles met een boerse eenvoud. Daarna wenste hij rabbi Naftali een goede nacht.

In die nacht zag rabbi Naftali, als in een visioen, hoe al het licht van God om zijn gastheer Israël, de Baäl Sjem, heen stond. Hier stond de mens zoals God hem op de zesde scheppingsdag in gedachten had gehad. En de volgende ochtend vierden ze samen de sabbat.

4^e vesper / 4^e Zondag in de 40 dagen

De weerwolf

Dit verhaal gaat over de Baäl Sjem, Israël ben Eliëzer, toen hij nog een kleine jongen was. Zijn vader, rabbi Eliëzer, was gestorven.

Maar op zijn sterfbed had de rabbi zijn zoon

Israël gezegd. “Wees zelfs voor de duivel niet bang”, had hij gezegd, “want jouw ziel is een erts dat alleen door God gesmolten kan worden, en geen macht ter wereld kan het vergruizen.”

De kleine Israël was een teruggetrokken jongen. Het liefst was hij in het bos, en hij was niet bang voor het donker of het onweer. Soms bleef hij dagen van school weg en nachten van huis. De mensen die voor hem zorgden, wisten er geen raad mee. Hij leefde helemaal in de natuur.

Toen hij twaalf jaar was, nam hij de taak op zich om elke dag de kinderen van het dorp naar school en naar huis te brengen. Het waren bleke en schuchtere kinderen, geboren voor een armoedig bestaan, maar al gauw werd het elke dag een vrolijke optocht, ze maakten omwegen door bos en veld, ze lieten hun hoofd niet meer hangen zoals eerst.

Het was een beweging van hoop, en dat maakte de duivel ongerust. Hij steeg op naar de hemel en kreeg daar toestemming om zich met de jongen te meten. Hij ging op zoek naar een schepsel dat hij kon gebruiken. Hij vond een mensenschuwe jongen, een houtskoolbrander die leefde in het bos, en die tot zijn eigen verdriet soms bij nacht in een weerwolf veranderde. De duivel trof hem slapend aan en verwisselde het hart van de jongen voor het zijne, de kern van de kern van de duisternis.

Toen Israël die morgen bij zonsopgang met de zingende kinderen door het veld trok, kwam opeens de weerwolf uit het bos, een schuimbekkend monster. Hij zaaide paniek onder de kinderen en verdween weer. Er kwam grote schrik over het dorp en niemand liet zijn kind meer buiten spelen.

Maar Israël herinnerde zich de laatste woorden van zijn vader. Hij bezwoer de ouders om hun kinderen toch weer met hem mee te laten gaan, en de kinderen sprak hij moed in, en in zijn spreken was zoveel kracht dat ze het er toch weer op waagden. Toen ze buiten het dorp waren, vroeg hij de kinderen om halt te houden. Zelf liep hij naar het bos toe. Daar kwam de weerwolf tevoorschijn, hij zwol op tot zijn kop de hemel raakte en zijn poten de aarde bedekten, en het kwijl uit zijn mond besmeurde de opgaande zon. Maar Israël week niet terug. Het voelde alsof hij dat immense lichaam binnenging en doorliep tot hij voor het smeulende hart stond, een zwart gat van haat waarin alles verdween. Alleen door zich in de diepte van Gods liefde te dompelen, hield Israël stand. Hij nam het hart in zijn handen, en direct voelde hij het oneindige leed dat erin schuilging. Hij legde het zachtjes op de aarde, die het onmiddellijk opslokte. Toen stond hij alleen in de bosrand, haalde diep adem, en liep naar de kinderen terug.

Onderweg vonden ze de houtskoolbrander. Hij lag dood in de bosrand. Een diepe vrede sprak uit zijn gezicht. Hij had niets meer van een weerwolf, niets meer om bang voor te zijn. Maar vanaf die dag zongen de kinderen niet meer, en opgroeïend begonnen ze op hun vaders te lijken en op de vaders van hun vaders: ze liepen met gebogen hoofd en trokken de kop tussen hun schouders, zoals het altijd was gegaan.

5^e vesper / 5^e Zondag in de 40 dagen

De hemelreis

Overdag dient hij de schepselen. De stem van het lijden bereikt hem via de wind of stijgt op uit de aarde, hij hoort het zuchten van heel de schepping. En hij spreekt, helende woorden en woorden van troost.

Overdag dient hij de schepselen, maar 's nachts trekt zijn ziel er tussenuit. Ze wil niet bij dat trage lichaam rusten. Alsof ze twee handboeien afdoet laat ze plaats en tijd van zich afglijden. Ze zet zich af van de aarde, en de hemel neemt haar op. Daar is geen plaats en tijd, alleen weg en eeuwigheid – en elke volgende nacht dringt de ziel daar dieper in door.

Maar op een nacht stoot de ziel op een wand die de werelden van elkaar scheidt. Opeens is er geen weg meer en ook geen licht, alleen die grote donkere wand die de doorgang afsluit. De wand heeft een groot en donker gezicht en de ziel ziet wat het is: het is het leven waar ze 's avonds uit ontsnapt om er 's morgens weer in terug te keren als in een wachtend bed.

Van achter de wand klinkt in de duisternis een grote stem, die zegt: “Jij ziel, ziel vol verlangen, die wil vasthouden en loslaten tegelijk, aan het leven vasthouden én in de eeuwigheid opgaan. Hier is de grens. Geen ziel komt hier voorbij zonder zich op te offeren. De naam van deze plaats is: Gods keuze.

Tot hier leef je in dit en dat. Vanaf hier is er slechts het éne. Dus ziel, maak je keuze. Neem afscheid van de aarde en de wand gaat open. Of keer je om en ga terug. Want als je mij aanraakt, kun je niet meer terug.” Dan zwijgt de stem.

Even staat de ziel daar, alsof ze naar de weerklank van de woorden luistert. Dan zegt ze: “Ik neem afscheid van...”

Maar op dat ogenblik buigt op aarde een vrouw zich over het bed waarin het lichaam van haar man ligt. Ze kijkt, ze laat haar hand over zijn verblekende slapen gaan, en dan roept ze uit: "Israël!"

Die uitroep stijgt in steile vlucht op naar de hemel, als een boodschapper. Voordat het ogenblik afgelopen is, staat ze aan het eind van de weg die de ziel in al die nachten heeft afgelegd, en legt haar lichte hand op de schouder van de ziel.

De ziel stopt midden in haar woorden en kijkt om. Ze maakt de zin niet af. Ze legt een arm om de schouder van de boodschapper en begint aan de terugweg.

Hierna zwierf de ziel van de Baäl Sjem nooit meer door de hemelen.

6^e vesper / Palmzondag

Het drievoudige lachen

Op een vrijdagavond zat de Baälsjem met enkele leerlingen aan het sabbatsmaal. Juist had hij de zegen over de wijn uitgesproken, toen zijn gezicht opeens van binnenuit begon te stralen, en hij begon hartelijk te lachen. De leerlingen keken elkaar aan, ze snaptten er niets van. Even later moest hij opnieuw lachen, met de heldere lach van een kind. En ja, nog even later klonk zijn lach voor de derde maal.

De leerlingen wisten niet wat ze ervan denken moesten, maar niemand durfde er die avond naar te vragen. Aan het eind van de volgende dag, toen de sabbat voorbij was, ging een van hen naar de Baälsjem toe en vroeg het hem alsnog. “Willen jullie het weten?”, antwoordde de Baälsjem, “ga dan met me mee.”

Hij liet de paarden inspannen, ze stapten in de wagen, en ze reden die avond en ook de hele nacht, tot ze 's morgens in een stadje kwamen. Ze stopten bij het huis van de rebbe, en de Baälsjem vroeg hem om Sjabtaj de boekbinder te laten komen, samen met zijn vrouw. De rebbe vond dat maar vreemd: de boekbinder was een simpele ziel, wat moest de Baälsjem met hem?

Toen Sjabtaj en zijn vrouw verschenen, zei de Baälsjem tegen hen: “Vertel maar eens wat jullie op sabbatsavond hebben gedaan.” Sjabtaj dacht dat hij misschien iets verkeerd had gedaan, maar hij vertelde eerlijk zijn verhaal. Hij was een welvarend man geweest, en zijn vrouw had altijd al het nodige voor het sabbatsmaal kunnen kopen: vlees en vis, meel en kaarsen. Maar nu hij oud was geworden, waren ze tot armoede vervallen, en in de afgelopen week was er geen geld meer om inkopen voor sabbat te doen. Bedelen wilden ze niet, dus hadden Sjabtaj en zijn vrouw besloten om tegen niemand iets te zeggen en op sabbat te vasten.

Voordat de sabbat begon, was Sjabtaj in de synagoge en maakte zijn vrouw het huis schoon. Omdat er niets te koken viel, had ze opeens alle tijd, en zo

kwam het dat ze een oude koffer opende met kleren uit haar jeugd. Zo vond ze een jurk met knoopjes van goud- en zilverdraad. Die sneed ze eraf, en ze had nog tijd om naar de goudsmid te gaan, ze te verkopen en met het geld inkopen te doen voor het sabbatsmaal.

Toen Sjabtaj uit de synagoge kwam, zag hij al van verre het kaarslicht achter het raam van zijn huis. Hij nam aan dat zijn vrouw toch haar nood bij burens of vrienden had geklaagd. Maar hij wilde niet boos worden op sabbatsavond, dus zegende hij de wijn en at van de vis, maar daarna zei hij tegen zijn vrouw: “Zie je nu dat je niet in staat bent om slechte tijden te aanvaarden?” Maar zij viel hem in de rede en vertelde over de knoopjes en hoe het was gegaan.

Sjabtaj vertelde aan de Baälsjem: “Toen ik dat hoorde werd ik zo warm van binnen dat ik onze armoede vergat, mijn vrouw beetpakte en met haar een rondedansje door de kamer maakte. Toen at ik de soep en daarna maakten we nog een dansje, en na het dessert zelfs nog een derde keer. Zo groot was de vreugde. Als het verkeerd was, zegt u het maar, dan wil ik boete doen.”

De Baälsjem zij tegen zijn leerlingen: “Alle hemelse machten hebben met deze man en zijn vrouw meegedanst. En ik voelde het en daarom heb ik driemaal gelachen.” En tegen de boekbinder zei hij: “Mogen jullie nog een zoon krijgen in je ouderdom, en noem hem dan Israël.” En zo gebeurde het.

7^e vesper (in de Goede Week)

De verstoorde sabbat

Als na de sabbat de avond viel, nam de Baäl Sjem meestal enkele leerlingen mee uit rijden op zijn wagen. De paarden luisterden naar de onuitgesproken wil van de Baäl Sjem. Maar op een keer gehoorzaamden de paarden aan een andere kracht, waar de Baäl Sjem geen invloed op had.

Drie dagen lang raasden ze door lege vlakten, er was niets aan te doen en de Baäl Sjem droeg het als een beschikking van hogerhand. Tenslotte hielden de paarden halt in een dicht struweel waar geen licht kon binnendringen. Ze wisten niet of het dag of nacht was, totdat de Baäl Sjem aan het verdriet in zijn hart voelde dat de volgende sabbat eraan kwam, zonder dat ze die fatsoenlijk konden vieren.

Maar op hetzelfde moment bespeurde hij ook een klein lichtje in het duister, als van een eenzaam huis in de verte. De mannen stapten uit de wagen en begonnen aan een moeizame voettocht. Bij het huis troffen ze een roodharige kerel aan die hen stuurs tegemoet trad. Ze bogen voor hem en vroegen: “Zouden we hier de sabbat mogen vieren?”. Hij reageerde met een scheldrede tegen de plaag van het chassidisme en zei dat ze moesten maken dat ze wegkwamen. Toen ze vroegen waar ze dan terecht zouden kunnen, begon hij kwaadaardig te lachen: het volgende huis was zo ver weg dat ze het zelfs voor de volgende sabbat niet zouden bereiken, zei hij.

De leerlingen van de Baäl Sjem smeekten hem nederig om hen dan toch te ontvangen in zijn huis. Ze waren bereid om de sabbat met hem mee te vieren volgens zijn gebruik en onder zijn leiding. Uiteindelijk gaf hij toe. “Maar dan wil ik niks merken van jullie rare gewoonten,” zei hij – “van al dat mediteren en dat lange bidden en dansen en schreeuwen, en al dat gepraat over wat rein is en wat niet. Ik zeg het eten en dan hoor ik jullie niet meer!” Ze hadden geen keus. Toen een van hen vroeg waar ze een ritueel bad konden nemen, dreigde de kerel hen er alsnog uit te gooien, zo kwaad werd hij. Ze durfden niets meer te zeggen.

De man maakte het sabbatsmaal klaar, armoedig en met plumpe manieren. Hij kwakte een kluit modder op tafel, prikte er met zijn vinger een gat in en daarin kwam de sabbatskaars te staan. Hij raffelde de gebeden af en ze moesten wel mee in die gedachteloze snelheid. Toen ze na het gebed “Gut Sjabbat” zeiden, antwoordde hij: “Moge een kwaad jaar over jullie komen!” Hij zegende de wijn en dronk direct de hele beker leeg, en zo ging het maar door, één lange kwelling, waarna ze een hoek van de kamer kregen om op de grond te slapen. Ze moesten wel blijven, het was immers sabbat.

De Baäl Sjem vroeg zich in stilte af wat van dit alles de betekenis was, welke boodschap erin schuil ging. Na de sabbat wilde hij afreizen, maar zijn gastheer had de deur vergrendeld en hield hem en zijn gezelschap gevangen. Pas op de vierde dag kwam hij met de sleutel. “Ik ga jullie eruit laten,” zei hij met een lachje, zodat de leerlingen nog banger werden – ging hij hen nu vermoorden?

Maar de man opende een tussendeur en ziedaar, een andere kamer, waaruit een fijn geklede vrouw op de Baäl Sjem toe liep. “Weet u het niet meer?”, vroeg zij. Toen vertelde ze hoe zij ooit, als kind, op sabbat door haar moeder was geslagen omdat ze bij het opdienen van het sabbatsmaal een schaal had laten vallen. De Baäl Sjem was toen te gast, had het zien gebeuren, en had er niets van gezegd. Daarom was in de hemel besloten dat, wilde hij niet eeuwig schuldig blijven, ook voor de Baäl Sjem één sabbat grondig bedorven moest worden. En zo was het gebeurd.

Witte Donderdag

De Psalmenzegger

Er was in de Oekraïne een rijke joodse man. Hij besloot op een dag, de synagoge een nieuwe Tora-rol te schenken. Hij huurde een schrijver en kocht kalveren om van hun huid perkament te laten

maken. Het vlees van de kalveren werd gegeten tijdens een feest dat dagen lang duurde en waar iedereen, arm of rijk, welkom was. Zijn dienaren liepen af en aan en kwamen aan slapen niet toe.

Eén van zijn knechten werd de ‘psalmenzegger’ genoemd omdat hij altijd de bijbelse psalmen reciteerde – niet als opzegversjes, maar recht uit zijn hart. De rijke man hield van hem en luisterde graag naar hem. Maar op de derde dag van het feest riep hij de knecht om water te brengen, zodat de gasten hun handen konden wassen voor de maaltijd. De psalmenzegger reageerde niet – hij was zomaar tijdens het werk in slaap gevallen. De heer werd kwaad en maakte hem wakker met een verwensing: “Een zwart jaar voor jou, psalmenzegger!” – waarna de heer het voorval vergat en verder ging met zijn feest.

Even later liet een vreemde lakei zich aandienen. Hij meldde dat zijn meester de heer des huizes onmiddellijk wenste te spreken en dat de koets klaar stond. “Als u nu direct meegaat, kunt u straks weer verder feesten met uw gasten,” zei hij. De rijke man was verbaasd, maar iets in hem maakte dat hij geen vragen stelde maar meeging. Het was avond, de paarden zetten zich in beweging. Het ging steeds sneller, en even later was er geen weg en geen bodem meer, geen tijd en geen ruimte.

Toen de wagen stilhield, waren ze bij een eenvoudig boerenhuis in een bosrand. Hij ging er binnen, en kwam in een sobere kamer, met strenge stoelen langs de wanden rondom en zeven hoge kandelaars op een tafel in

het midden. De rijke man voelde zich onbehaaglijk. Toen hij mensen hoorde naderen, verborg hij zich achter de grote tegelkachel in een van de hoeken.

Het waren drie oeroude mannen. Hun baard en haren waren grijs van de tijd, maar in hun ogen gingen zonlicht en bliksem schuil. Terwijl de rijke man uit hun gesprek opmaakte dat het de aartsvaders Abraham, Izaäk en Jakob waren, kwam een kleinere en jongere man binnen, in koninklijk gewaad: dat bleek koning David te zijn, de psalmdichter. Hij sprak: "O vaders, ik heb een zaak tegen de man die achter de kachel zit." Hij vertelde hoe de rijke man een weerloze knecht had verwenst vanwege iets onbelangrijks. "Die weerloze knecht is mijn dienaar," zei David, "want mijn psalmen zijn altijd op zijn lippen. Wie hem verwenst, moet sterven."

De rijke man trok bleek weg, maar zag toen nog iets anders: tegenover koning David verscheen een man die hij weleens had gezien, de Baäl Sjem. Die nam met zachte stem het woord: "Broeder David, het lijkt wel of je op je oude troon zit in plaats van in de hemel. Je wilt weer kwaad met kwaad vergelden, leed met leed verzachten, en wrok reinigen met wrok." Koning David protesteerde en zei dat het hem enkel om gerechtigheid ging. Maar de Baäl Sjem gaf geen krimp, en herinnerde hem fijntjes aan zijn eigen gebrek aan gerechtigheid, destijds met zijn dienaar Uria. Waren zijn meest indrukwekkende psalmen niet geboren uit zijn besef van diep falen? Toen boog David zijn hoofd, en het volgende moment merkte de rijke man, dat hij aan de deurklink van zijn eigen huis stond. de gasten wasten juist hun handen voor de maaltijd.

Goede Vrijdag

De Herder

Waar het licht haar boden zendt, daar zendt ook de nacht haar dienaren. De bode van het licht kan slechts één ding doen, de zuivere daad. De dienaar van de nacht kan duizend schimmige dingen doen. In de dagen van de Baäl Sjem was Jakob Frank zo'n dienaar van de nacht, iemand

die beweerde, de messias te zijn.

Op een ochtend voelde de Baäl Sjem een hand op zijn schouder, en zich omkerend zag hij de engel van de strijd. "Je weet wat je te doen staat", zei die. Hij nam zijn hand weg, maar het gewicht bleef drukken op de schouder van de Baäl Sjem.

Voor de strijd tegen de valse messias zou hij veel kracht nodig hebben. Daarom riep hij alle golven en vonken van kracht die ooit van hem waren uitgegaan, tot zich terug: "Kinderen, kom terug naar huis, ik heb jullie nodig!" Ze kwamen, schoorvoetend. Eén klein vonkje kracht, dat hij ooit had gegeven aan depressieve jongen, vroeg verlof om naar die jongen terug te gaan. Toen de Baäl Sjem dat toestond, begonnen alle krachtgolven te zeggen dat ze terug wilden, om al die mensen die de Baäl Sjem ooit geholpen had, niet opnieuw aan de duisternis prijs te geven. De Baäl Sjem begreep dat hij moest toegeven. "Ga dan maar weer waar je nodig bent", zei hij, en zegenend liet hij alle oude kracht weer gaan. Hij zag in dat hij de strijd met het duister niet meer zelf zou kunnen voeren. In de nacht hief hij zijn ziel op in de hemel, en besprak zijn zorg met de profeet Achia van Silo. Die wist geen raad, en samen zochten ze de profeet Elia op, die nog steeds geregeld de hele aarde doorkruist. Nog voor ze hem iets konden zeggen, sprak die: "Je moet zijn bij Mosje de schaapherder zijn, in de Karpaten."

De Baäl Sjem ging op weg. Hij merkte niet dat alle dieren uit het woud kwamen om een laatste glimp van hem te zien, en dat de twijgen van de bomen liefkozend langs zijn armen streken. Op een bergweide kreeg hij

Mosje de herder in het oog. Die sprong aldoor over een greppel heen en weer – “Voor U, Heer”, riep hij naar de hemel, en hij bleef springen, heen en terug. Soms ging hij even naar de kudde toe, sprak liefkozend tegen de schapen en deed wat gedaan moest worden. Dan liep hij weer naar de greppel en sprong heen en weer, om aan God te laten zien dat geen moeite hem te veel was om Hem te dienen.

Toen de Baäl Sjem dat een poosje had aangezien, wist hij dat de jongen zowel de eenvoud als de sterke wil had om als kind van God het duister tegemoet te treden. Hij liep naar hem toe, en even later zaten ze zij aan zij onder een boom. De Baäl Sjem vertelde hem hoe alle schepselen snakken naar hun hereniging met elkaar en met de Eeuwige, en hoe de macht van het duister die komende eenheid tegenhoudt.

De heer van het duister voelde hoe laat het was, spoedde zich naar de hemel en eiste zijn macht op. De Eeuwige sprak hem met grote droefheid toe: “Je bent de meester van het ogenblik, dus daarin heb je de macht. Ooit zul je jezelf in het licht storten, omdat je het niet langer uithoudt in het ogenblik alleen.” De heer van het duister raasde en wierp donder en bliksem op aarde.

Toen de herdersjongen de donder hoorde, sprong hij op om zijn kudde in veiligheid te brengen, en begon zijn schapen stuk voor stuk te verzamelen. Hij leek de Baäl Sjem helemaal vergeten te zijn. Die stond op en daalde de berg af. Beneden gekomen voelde hij een arm om zijn schouder. Hij keerde zich om en zie, een lichtende engel keek hem aan en kustte hem – de vorst van dood en verrijzenis.

Stille Zaterdag, 19 april

De nieuwjaarsprediking

In alle joodse dorpen in de Oekraïne werd op de sjofaar geblazen, want het was joods nieuwjaar. In het huis van de Baäl Sjem, tussen donkere muren, zaten de leerlingen om de oeroude, lange tafel. Het middagmaal was voorbij, de Baäl Sjem ging zijn nieuwjaarspreek houden.

Op nieuwjaarsdag klonk de stem van de Baäl Sjem alsof hijzelf de sjofaar was, de ramshoorn, die de mensen naar buiten riep uit de gevangenis van hun ziel, die hen omhelsde met golven van verlangen, die hen optilde met de jubel van de verlossing. Voor vermoeide en broos geworden mensen sprak de Baäl Sjem, en hij riep tot de Eeuwige: Blaas op de grote sjofaar, o Heer, tot onze bevrijding!

De leerlingen luisterden, en de Baäl Sjem sprak over het jaar als over een kring, een rondlopend pad tussen twee afgronden – in het midden van de kring afgrond als een zee van bloed, en buiten de kring een gapende zwarte leegte, als de nacht. En op het rondlopende pad tussen de afgronden loopt een mens, een blinde. Zo had de Baäl Sjem het gezien in een visioen, zei hij, en opeens zag hij de blinde man struikelen, de afgronden wilden hem opslokken, en de Baäl Sjem had in zijn visioen geroepen: Sla je vleugels uit en vlieg! – en dat was wat er gebeurde, de struikelende mens hief zich op en vloog, de bloedrode afgrond werd verzwolgen in Gods waterbronnen, de zwarte nacht verging in Gods licht, en kijk, daar lag het nieuwe Jeruzalem.

En de Baäl Sjem besloot zijn prediking met de uitroep: Blaas op de grote sjofaar, o Heer, dat de ziel eindelijk echt geboren wordt! Daarna trok de Baäl Sjem zich terug in zijn kamer, en de leerlingen gingen naar buiten. Ze liepen naar een huisje buiten de stad, waar ze dikwijls samenkwamen om met elkaar in gesprek te zijn over de eeuwige dingen. Aan de lange tafel in het huis van de Baäl Sjem bleef alleen Jossele achter, want hij was nog te jong om met de grote leerlingen mee te gaan naar hun praathuis. Hij zat tussen de

donkere muren met het hoofd in de handen, en de stem van de Baäl Sjem zinderde nog na om hem heen, hij voelde het als vleugels die langs zijn schouders streken en zich daar vasthechtten. En voor zijn gesloten ogen werd het plotseling helder licht, hij zag hoe hijzelf op dat pad tussen de afgronden stond, zich afzette, opvloog – en hij wist het zeker: nu, nú komt de Messias!

Hij rende naar buiten, naar het huisje buiten de stad. Daar zaten de leerlingen, allemaal, op stoelen in een gebogen rij, zwijgend en starend, alsof ze luisterden naar stappen in de verte. Jossele riep: Nu, nú komt de Messias! – maar het was alsof niemand hem hoorde. De ziel van Jossele gebruikte haar vleugels en ging van de een naar de ander: Nachoem, weet je nog hoe je altijd verlangde naar de Messias? Hij komt, nú! Elimelech, weet je nog hoe je onlangs vurig bad om de komst van de Messias? Hij komt, nú! Jehoeda, luister dan, kijk dan, hij komt!

Maar nog steeds zaten ze daar, zwijgend, alsof de stem van Jossele er helemaal niet was. Opeens voelde Jossele zich eenzaam, de vleugels verschrompelden aan zijn schouders, het licht trok weg uit zijn hart. Hij wilde iets zeggen maar hij kon het niet. Hij wilde weggaan maar hij kon het niet. Hij nam ook een stoel en ging zitten, zwijgend, starend en luisterend naar de verte.

Toen het nacht werd, gingen ze naar huis. Daar voelde Jossele zich als een blinde die zich op wankele voeten tussen twee afgronden bewoog.

Paasmorgen, 20 april

De bisschop en de Baalsjem

Op een keer, toen het bijna Pasen was voor de christenen, bracht de Baäl Sjem de sabbat door in bedrukt zwijgen. Het was alsof hij wachtte tot zijn ziel bij hem terugkwam – alsof zijn ziel ergens anders was om een strijd te strijden waarvan hij nog niet wist of hij zou winnen. Dus toen hij aan het einde van de sabbat zijn wagen liet klaarmaken, haalden zijn huisgenoten opgelucht adem.

Met drie leerlingen reed hij die avond de nacht in. De volgende morgen hielden ze halt in een grote stad, bij een huis aan het marktplein. Maar de poort was op slot. In een steegje opzij van het huis vonden ze een deur, die pas na veel kloppen en roepen werd opengedaan. Een oude joodse vrouw deed open, haar ogen rood behuild in een asgrauw gezicht. Ze wilde de gasten eerst niet binnenlaten. ‘Weten jullie dan niet dan het christelijk Pasen is?’, riep ze – ‘Als de bisschop zijn preek heeft gehouden, gaan ze op zoek naar joden om hun Heer te wreken. Dus maak dat je wegkomt uit deze stad, nu het nog kan!’

Maar de Baäl Sjem ging naar binnen. Hij ging de trap op en vond de grote woonkamer aan de voorkant van het huis. Die was helemaal donker, en er zaten veel joden zwijgend bijeen. Tot verbijstering van die mensen liep de Baäl Sjem naar de vensters en trok de gordijnen opzij, schoof de ramen omhoog en stootte de luiken open.

Daarbuiten stroomde het marktplein vol mensen. Aan de gevel van de kathedraal, pal tegenover het huis, was een buitenkansel waar de bisschop zijn Paaspreek zou houden. Klokgelui dreunde over de menigte. Juist was een plechtige processie bij de kerk aangekomen. De bisschop knielde onderaan de kansel om te bidden, en heel de menigte op het plein knielde ook. Alles werd stil.

De Baäl Sjem stond voor het open raam. Zonder om te kijken zei hij tegen een van zijn leerlingen: 'Sjimon, ga naar de overkant en zeg tegen de bisschop dat Israël ben-Eliëzer hem laat roepen.' De leerling ging, doorkruiste de knielende menigte en bracht de boodschap over. In het Hebreeuws, en de bisschop antwoordde, ook in het Hebreeuws: 'Straks na de preek zal ik komen'.

Maar toen Sjimon met dat antwoord terugkwam, liet de Baäl Sjem hem nog een keer lopen. 'Zeg tegen de bisschop dat hij zich niet moet aanstellen en nu direct moet komen.' Toen de leerling weer bij de kansel aankwam, was de bisschop juist aan zijn preek begonnen, maar Sjimon onderbrak hem. Het gezicht van de bisschop werd rood toen hij de boodschap hoorde, maar hij vroeg het volk om geduld en kwam van de kansel af. In zijn goudbestikte mantel liep hij met Sjimon mee.

De Baäl Sjem ontving de bisschop in een kleine kamer, waar ze twee uur lang onder vier ogen met elkaar spraken. Toen kwam de Baäl Sjem naar buiten, met fonkelende ogen en een stralend gelaat. Hij liet de wagen voorrijden en vertrok met zijn leerlingen.

De bisschop zou daarna ook uit de kamer komen, en naar buiten gaan, en aan het volk vertellen wat er was gebeurd. Hij was zelf van joodse afkomst, en zoals dat soms gaat: om zijn afkomst te verbergen was hij extra fel geworden in zijn preken, tégen het volk dat Jezus had gekruisigd, al wist ook hij natuurlijk dat Jezus één van hen was. Maar de Baäl Sjem was eerst in zichzelf het innerlijke gevecht aangegaan, om de bisschop bevrijding te gunnen uit zijn innerlijke gevangenschap. En daarna had hij met hem gesproken, lang en indringend. Na afloop had de bisschop aan het volk bekend dat hij zelf jood was. In dat jaar vielen er geen joodse slachtoffers op het christelijke Paasfeest.

